

ნანა გონჯილაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკატერინე ნავროზაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მირზა ფათალი ახუნდზადეს ერთი პიესის თარგმანის ისტორიისათვის

საქართველოსა და აზერბაიჯანის ისტორიული მეგობრობა საუკუნეებს ითვლის. რუსთველისა და ნიზამის ეპოქის დასახელებაც საკმარისია ამ ორი ერის კულტურულ ურთიერთობათა ნათელსაყოფად. განსაკუთრებული სიახლოვე XIX ს-ში ვლინდება, როდესაც ცარიზმის ბატონობის ეპოქაში ამიერკავკასიის ადმინისტრაციული ცენტრი თბილისში იყო, სადაც თავს იყრიდნენ სხვადასხვა ეროვნების ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები. მათ რიცხვს განეკუთვნება მირზა ფათალი ახუნდზადე (ახუნდოვი, 1812-1878). იგი გახლდათ კრიტიკული რეალიზმის ფუძემდებელი, დემოკრატი, განმანათლებელი და საზოგადო მოღვაწე; აზერბაიჯანულ ენაზე პირველი დრამატული ნაწარმოების შემქმნელი და აზერბაიჯანული თეატრის მესაძირკვლე, „თათარი მოლიერი“, არაბული ალფაბეტის რეფორმატორი, უფლებობასა და მონურ პირობებში მყოფი მაჰმადიანი ქალების თავისუფლებისაკენ სწრაფვის პირველი ამსახველი აზერბაიჯანულ ლიტერატურაში.

მირზა ფათალი ახუნდზადეს თქმით, მისმა „მეორე მამამ“, ჰაჯი ალესქერმა, 1834 წელს იგი თბილისში ჩამოიყვანა და მთავარმართებელ როზენს წერილით მიმართა, რათა ახუნდზადე მიეღოთ მის კანცელარიაში აღმოსავლური ენებიდან მთარგმნელად, რუსულ ენაში განაფვისათვის კი სთხოვდა, ახალგაზრდა რომელიმე რუსი მოხელისათვის ჩაებარებინათ. ჰაჯი ალესქერის თხოვნა შეიწყნარეს. აღსანიშნია ისიც, რომ მირზა ფათალის მასწავლებელი, მირზა შაფი, რომელმაც, ფაქტობრივად, განსაზღვრა მირზა ფათალის მომავალი ცხოვრება, 1840 წლიდან თბილისში დასახლდა და გარკვეულ პერიოდში თბილისის სამაზრო სასწავლებელში აზერბაიჯანული და სპარსული ენების მასწავლებელი იყო (მანამდე ახუნდზადეს ეკავა ეს ადგილი). მირზა შაფიმ თბილისში ჩამოაყალიბა ლიტერატურულ-ფილოსოფიური ჯგუფი – „სიბრძნის წრე“ („დივანე

ჰექმათ“), რომელსაც ხშირად სტუმრობდნენ მირზა ფათალი, ასევე აზერბაიჯანელი მწერალი, ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი აბას-ყული-ალია ბაქირხანოვი (რუსეთის არმიის პოლკოვნიკი, ბაქოს ხანის ჩამომავალი) და იმ დროს თბილისში სტუმრად მყოფი ფრიდრიხ ბოდენშტადტი. „სიბრძნის წრეში“ ისინი კითხულობდნენ რუსული და აღმოსავლური პოეზიის კლასიკოსთა თხზულებებს, თავად მირზა შაფისა და ბაქირხანოვის თხზულებებს, მსჯელობდნენ მწერლობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე. მირზა ფათალიმ თბილისში შეიგრძნო დემოკრატიული სულისკვეთება, დაუახლოვდა პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანებს, კერძოდ, კავკასიის არქეოლოგიური კომისიის თავმჯდომარეს, რუს ორიენტალისტს ა. ბერჟეს, რომელიც ახუნდზადეს დიდი პატივისმცემელი იყო. მირზა ფათალიმ აქვე გაიცნო თბილისში ირანის ყოფილი კონსული, შემდეგ პარიზში ელჩის თანამდებობაზე მყოფი პროგრესულად მოაზროვნე მირზა იუსუფ-ხანი. ფათალის ახლო კავშირი ჰქონდა ოფიცერ რაჰიმ-ბეგთანაც.

აზერბაიჯანელი მწერლის ნაცნობთა შორის გამოირჩევა ცნობილი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე – გიორგი წერეთელი, რომლის შესახებ ფათალი თავის დღიურში კმაყოფილებით აღნიშნავს, რომ მას აზერბაიჯანულ ენაზე სასოფლო-სამეურნეო გაზეთის გამოცემა სურდა.

სავარაუდოდ, ფათალისა და ქართული თეატრის ფუძემდებლის, გიორგი ერისთავის, გაცნობა კი თეატრისა და დრამატურგიის ასპარეზზე მოხდა. მათი თხზულებები თანამედროვე საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და მის სოციალურ მხარეებს ასახავდა. მათს ნაწარმოებთა შორის იკვეთება მსგავსება. ახალი თემატიკისა და ჟანრის თვალსაზრისით პირველობა სწორედ ფათალისა და ერისთავს ეკუთვნით. ფათალი წერდა: „დრამატული თხზულებების წარმოშობა აღმოსავლურ ენებზე (ქართულსა და თათრულზე) არაჩვეულებრივი მოვლენაა ამ ენებზე შექმნილი ლიტერატურის მათიანეში. კომედიების შექმნაში პირველობა ეკუთვნის დიდად პატივცემულ თავადს გიორგი ერისთავს და მე. არ მაქვს რა უფლება თავი მოვიწონო ჩემს მიერ განეული შრომის ღირსებით, მე მხოლოდ ვამაყობ, რომ მუსულმანთაგან კომედიების პირველი მწერალი ვარ [ფაღავა 1966: 137].

აღნიშნული ურთიერთობები მოწმობს, რომ თბილისი ამიერკავკასიის ადმინისტრაციულ ცენტრთან ერთად ამიერკავკასიის

კულტურული ცხოვრების ცენტრიც იყო, მირზა ფათაღისთვის – მისი ცხოვრების განმსაზღვრელი და გზის დამსახავი, გონების მასაზრდობელი ქალაქი. 1850-55 წლებში თბილისში დაწერილი ექვსი კომედიით მირზა ფათაღი მსოფლიო ლიტერატურის ოქროს ფონდში შევიდა.

მირზა ფათაღის კომედიები (კრებულად გამოსვლამდე) იბეჭდებოდა თბილისში, ოფიციალური გაზეთი „კავკაზის“ ფურცლებზე: თარგმანი „მუსიო ჟორდანისა“ (1851 წლის #15, 16, 17), მოლა იბრაჰიმ ხალილი – ალქიმიკოსი“ (1851 წლის #44 და # 45), „დათვი ყაჩაღის დამჯაბნელი“ (1851 წლის #83, 84, 86, 90, 91). ამავე გაზეთში 1853 წელს (#7, 8, 9) რუსულ ენაზე დაიბეჭდა „ლენქორანის ხანის ვეზირის თავგადასავალი“, „ძუნნის თავგადასავალი“ (#28, 29, 30, 31, 32). აქვე გამოქვეყნდა მისი უკანასკნელი პიესა „ადვოკატები“ (1856 წლის #93,94, 95, 96).

მირზა ფათაღის მესამე პიესაა – „ლენქორანის ხანის ვეზირის თავგადასავალი“ (1850), რომელიც სხვა სახელწოდებითაც გვხვდება – „სერაბის ხანის ვეზირი“. 1870 წელს ფათაღი თეირანში მყოფ იუსუფ-ხანს სწერს: „ძვირფას მთარგმნელს (ჩემი კომედიებისას) სთხოვთ, რომ სერაბის ხანის ვეზირი ყველგან ლენქორანის ხანის ვეზირად დასწეროს, რადგან სტამბაში შეცდომით, მე რომ არ ვიცოდი ისე, სერაბი დაუბეჭდავთ. სერაბი შეცდომაა, ლანქორანია (სწორი). სერაბთან ზღვა არ არის...“ (ამ პიესაში საკვანძო ეპიზოდი ზღვაზე ხდება, აქ იხრჩობა ხანი). მიუხედავად აღნიშნულისა, თვით მირზა ფათაღი ზოგჯერ მას „სერაბის ხანის ვეზირს“ უწოდებს, რადგან ოფიციალურ ქალაქებში მას მხოლოდ იმ სათაურით წერდა, როგორც დაიბეჭდა პირველად რუსულ ენაზე (თარგმნილია გერმანულად და ინგლისურად).

კ. ფალავა პიესის შესახებ წერს, რომ იგი მიმართული იყო ფეოდალური სისტემის ბიუროკრატიული აპარატისა და ქვეყნისტი გამგებლების, ხანებისა და ბეგების წინააღმდეგ, რომელთაც დაკავალი ჰქონდათ საღი აზროვნების უნარი და მიუხედავად ამისა, სამართალი და ხალხის ცხოვრება მაინც მათს ხელში იყო. კრიტიკოსის აზრით, „ამ პიესაში ახუნდოვი ლენქორანის სახანოს მაგალითზე მთელი ფეოდალური სისტემის სიმახინჯის კრიტიკას გვაძლევს. ამ სინამდვილეს ახასიათებს არა მარტო ზემოთ წარმოდგენილი სიბნელე, უვიცობა და ყოვლად უგუნური სამართალი, იგი ეყრდნობა განუკითხავს დესპოტიზმსა და ყოვლად გაუმართლებელ სიმკაცრეს“ [ფალავა 1966: 66].

ქართველ მწერალთაგან აკაკი წერეთელმა პირველმა მიაქცია ყურადღება აზერბაიჯანულ ლიტერატურას და როგორც აღვნიშნეთ, მან ქართულ ენაზე თარგმნა მირზა ფათალი ახუნდზადეს ცნობილი პიესა – „ლენქორანის ხანის ვეზირის თავგადასავალი“, რომელიც დაიბეჭდა აკაკის ჟურნალში – „კრებული“ (1898 წლის #7, გვ. 13-53), ახლავს მთარგმნელის შენიშვნა, რომელშიც მოწოდებულია ცნობები პიესის ავტორზე¹ (აკაკის „კრებული“ გამოდიოდა 1897-1900 წლებში, მასში ძირითადად აკაკის ნაწერები იბეჭდებოდა).

პიესის გამოცემას წინ ერთი ინციდენტი უძლოდა. ქართველი პოეტი ი. გრიშაშვილი მოგვითხრობს, რომ ქართულ თეატრს ჰყავდა პიესების გადამწერი კალიგრაფი, ერთ დროს მსახიობი ქალბატონი ელენე ანტონოვსკი-ბროძელი. აკაკიმ სწორედ ამ ქალბატონს მიანდო პიესის გადანერა, სანამ სტამბაში გადასცემდა დასაბეჭდად. „სწორედ ამ დროს ქართულ თეატრში ხშირი იყო მსა-

¹ ცნობილი ფაქტია, რომ აკაკი წერეთელი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა თარგმანს. მას იგი მშობლიური ლიტერატურის განვითარების ერთ-ერთ ძირითად, აუცილებელ და უმნიშვნელოვანეს საშუალებად მიაჩნდა. ამიტომაც აკაკიმ არაერთი წერილი მიუძღვნა ამ საკითხების გაშუქებას.

თავის პუბლიცისტურ წერილებში აკაკი აღნიშნავდა, რომ მთარგმნელისთვის უპირველესი ამოცანა აქტუალური შინაარსის თხზულების შერჩევა უნდა ყოფილიყო. თარგმანს უნდა გამოეხატა ის, რაც ესაჭიროება ხალხს.

როგორც პრაქტიკოსი მთარგმნელი აკაკი ორ ძირითად ხაზს გასდევდა. ერთი მხრივ - რეალისტურს, ხოლო, მეორე მხრივ, თავისუფალს. თარგმანის ამ ორი სახის არსებობა მწერლის თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების ვითარებით იყო ნაკარნახევი. ამდენად, აკაკი შემოქმედებითი თარგმანის მომხრედ გვევლინება. სწორედ ეს მეთოდი – ტექსტის გახალხურება და გაქართულება – თარგმნილი ტექსტის იდეას გასაგებს ხდიდა ქართველი მკითხველისათვის და აახლოვებდა მწერალს ხალხთან [ბურჯანაძე 1992].

აკაკის მირზა ფათალის პიესამდე თარგმნილი ჰქონდა - მოლიერის „სკაპენის ცულუტობა“ – 1873 წელს დაიდგა ქუთაისის თეატრის სცენაზე, ლირიკული ლექსები. მოგვიანებით თარგმნა ალ. სუმბათაშვილ-იფიანის დრამა „ღალატი“, სენკევიჩის თხზულების – „ვიდრე ხვალ, უფალო“, - ნ.სობოლშჩიკოვ-სამარინისაგან დრამად გადმოკეთებული ვარიანტის თარგმანი და კრილოვის იგავ-არაკები (სულ თარგმნა 152 იგავ-არაკი). ამ უკანასკნელის წყალობით აკაკიმ კრილოვის მთარგმნელის სახელი დაიმკვიდრა ქართული თარგმანის ისტორიაში. ამგვარად, აკ. წერეთლის თარგმანთა სათაურების ჩამონათვალიც კი მიგვანიშნებს იმაზე, რომ აკაკი, ერთი მხრივ, თარგმნიდა ძირითადად ისეთ დრამატულ თხზულებებს, რომლებიც პოპულარული იყო ხალხში, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ თარგმანებით ცდილობდა მაყურებლისთვის საინტერესო გაეხადა ქართული თეატრის რეპერტუარი [ბურჯანაძე 1992].

ხიობთა ბენეფისები, ერთი ამისთანა ბენეფისი ერგო თეატრის მოლარეს სვიმონ ყალაბეგიშვილსაც“ [გრიშაშვილი 1952: 253]. ყველა „მობენეფისე“ ცდილობდა, ისეთი პიესა ამოერჩია, რომელიც „შემოსავალს გააკეთებდა“.

გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ (1897 წლის #117) იტყობინებოდა: „ნამდვილის წყაროდამ შევითყვეთ, რომ ჩვენს სასიქადულო მგოსანს აკაკის დაუნერია ახალი კომედია, ამ დროინდელ ცხოვრებიდან“. თეატრშიც იმ დროს ხმა გავრცელდა, რომ აკაკიმ დაწერა ახალი პიესა და ანტონოვსკის გადასაწერად გადასცა. აკაკი წერეთელი იმ დროს თბილისში არ იმყოფებოდა. მოლარე ყალაბეგიშვილმა პოეტის დაუკითხავად თავის „საბენეფისოდ“ სწორედ პიესა „ხანის ვეზირი“ აირჩია. თბილისის გაზეთები – „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „კავკაზი“ და „ნოვოე ობოზრენიე“ – მკითხველებს აცნობებდა, რომ ქართულ თეატრში ყალიბეგაშვილის „საბენეფისოდ“ აკაკი წერეთლის ახალი პიესა – „ხანის ვეზირი“ იდგმებოდა. გაზეთი „ივერია“ (1898 წ., #23) ამგვარად იუწყებოდა ამ ახალ ამბავს: „დღეს, 31 იანვარს, ქართულ თეატრში ქართულის დრამატიული დასის მიერ კასირის ბ-ნ ყალიბეგიშვილის საბენეფისოდ გამართული იქნება წარმოდგენა. ითამაშებენ ბ-ნის აკაკის წერეთლის პიესას – „ხანის ვეზირი“ და ვოდევილს „ადვოკატთან“. მონაწილეობას იღებს მთელი დასი. ეჭვი არა გვაქვს, რომ ამ წარმოდგენას საზოგადოება მრავლად დაესწრება, მით უმეტეს, რომ უნდა წარმოდგენილ იქნას ბ-ნ აკაკის ახალი პიესა“. მირზა ფათალი ახუნდოვის შესახებ ერთი სიტყვაც არ იყო თქმული. ი. გრიშაშვილის თქმით, „სწორედ იმ მოსაზრებით, რომ აკაკის ახალი ორიგინალური პიესით თეატრში მეტი მაყურებელი მიეზიდათ“ [გრიშაშვილი 1952: 254].

აკაკი წერეთელმა მხოლოდ პრემიერის დღეს გაიგო, რომ იგი პიესის ავტორად იყო დასახელებული. გაზეთებში შეცდომის გასწორება უკვე დაგვიანებული იყო და პოეტმა თავისი აღშფოთება თეატრის ხელმძღვანელს პირადად განუცხადა. მაგრამ ამით არაფერი შეცვლილა. თავად აკაკიმ თავისი ქმედებით სცადა ამ შეცდომის გამოსწორება და პიესის ნამდვილი ავტორის – მირზა ფათალი ახუნდოვის, სახელის დაფიქსირება. აკაკი პრემიერის ბოლოს, როცა მაყურებელი პიესის ავტორს უხმობდა სცენაზე, არ წარსდგა საზოგადოების წინაშე. მაშინ სუფლიორმა მაყურებელს აუწყა, რომ „ხანის ვეზირის“ ავტორი „დიდი ხნის გარდაცვლილი“

მირზა ფათალი ახუნდოვი გახლდათ, აკაკი კი მხოლოდ მისი მთარგმნელი იყო.

სპექტაკლმა დიდი ტრიუმფით ჩაიარა. საქართველოს თეატრის მუზეუმის არქივში (აფიშების განყ. #2) ინახება 1898 წლის „ხანის ვეზირის“ აფიშა, რომელიც იუნყება, რომ სპექტაკლის დამდგმელია კოტე მესხი (რომლის ინიციატივითაც შეიქმნა ბაქოს ქართული თეატრი), მონაწილეობდნენ – გედეონ გედევანიშვილი (მირზა ჰაბიბი), ელისაბედ ჩერქეზიშვილი (ზიბა ხანუმი), კანდელაკი (ხანი), ია გამყრელიძე (შოლე ხანუმი), ალექსანდრა კარგარელი (ნისა ხანუმი), დარია რჩეულიშვილი (ფარი ხანუმი), ვასო აბაშიძე (ჰაჯი სალაჰი), სვიმონ სვიმონიძე (თემურ ალია) და სხვ.

აკაკი წერეთელს ბევრი უსიამოვნება შეხვდა ამ პიესის დადგმის გამო. მომხდარი გაუგებრობის შესახებ ყველაფერი იცოდა გაზეთ „ივერიის“ რეცენზენტმა მიხეილ ნასიძემ, ფსევდონიმით – „მე გახლავარ“. იგი პიესის პრემიერას დაესწრო და მიუხედავად ამისა, აკაკი წერეთელი თავის რეცენზიაში აუგად მოიხსენა.

შურადინ მამედლი აღნიშნავს, რომ მ. ნასიძე ამ პიესის ნამდვილ შინაარსში ვერ გაერკვია, ვერ შეიგრძნო მისი ნამდვილი კოლორიტი. მას მიაჩნდა, რომ „კომედია „სუსტი და უხარისხოვანია“ და ამას აკაკი წერეთლის შემოქმედებითი ძალების დასუსტებით ხსნიდა, ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ თითქოს მის შემოქმედებაში სისუსტის გარდამავალი პერიოდი წარმოიშვა.

პოეტმა ამ გამონკვევას უპასუხა: „...პიესა ეკუთვნის მირზა ფათალი ახუნდოვის კალამს, ეს ახუნდოვი იყო ვორონცოვის დროის მწერალი. ერთ დროს გამოვიდა სამწერლო სარბიელზე ჩვენს გიორგი ერისთავთან და დიდი ნიჭიც გამოიჩინა. მის ნაწერებში ისე ნათლად მოჩანს თათრების (აზერბაიჯანლების – ნ. გ.) ცხოვრება, როგორც სარკეში... ახუნდოვის ნაწარმოები უცხო ენებზედაც არის ნათარგმნი, ერთ დროს რუსეთის მწერლობამაც ყურადღება მიაქცია, და იმ დროს რუსეთის შესანიშნავმა კრიტიკოსმა აპოლონ გრიგორიევმა, რომელსაც ცოტათი უკეთ ესმოდა ხელოვნება, ვიდრე ზოგიერთს ჩვენებურს ნაცარქექიებს, მოლიარს შეადარა... ახუნდოვის პიესები ნიჭიერად არიან დაწერილნი, და ის სიტყვებისა და ცრუ აზრების გაზვიადებული ბრახა-ბრუხი, რომელსაც ჩვენში, სამწუხაროდ ჯერ კიდევ ფასი აქვს, მის ნაწერებში არსად მოსჩანს. რადგან ჩვენ, ქართველები, ვერც ამ მწერალს ვიცნობთ და არც ჩვენის მეზობელ თათრების (აზერბაიჯანლების – ნ. გ.)

ცხოვრება გვაქვს შესწავლილი, ამიტომ ავიღე მეც ახუნდოვის ერთი პიესა „ხანის ვეზირი“ და სიტყვასიტყვით გადმოვთარგმნე, რომ „კრებულში“ დამებეჭდა, – სრულად აზრდაც არ მქონია მისი სცენაზე დადგმა“ [წერეთელი 1898, N447].

წერილის ამ მონაკვეთიდან ჩანს აკაკი წერეთლის დამოკიდებულება აზერბაიჯანელი მწერლისა და მისი შემოქმედების მიმართ. ქართველი პოეტი მირზა ფათალი ახუნდზადეს აფასებს როგორც ნიჭიერ მწერალს და მის „ნაწერებში“ განსაკუთრებით გამოარჩევს რეალისტურ მეთოდს, რომელშიც „სარკის“ მსგავსად აისახებოდა აზერბაიჯანელთა ცხოვრება. აკაკი მირზა ფათალი ახუნდზადეს ნაწარმოებთა სტილზეც აჩერებს ყურადღებას და, გაზვიადებული თხრობის საპირისპიროდ (რომელიც, „სამწუხაროდ“, ქართველებს ჯერ კიდევ მოსწონდათ), მათში წარმოჩენილ სადა მეტყველებას, აზრთა ლაკონურ გამოთქმას ინონებს. ამასთანავე ქართველი პოეტი ერთგვარად საყვედურობს ქართველ საზოგადოებას, რომელიც ნაკლებ იცნობს მეზობელი ხალხის ცხოვრებას და განსაკუთრებით კი საქართველოში მოღვაწე აზერბაიჯანელ მწერალს, რომელიც მოლიერსაა შედარებული და რომლის ნაწარმოებები უცხო ენებზედაცაა ნათარგმნი. აკაკი აღნიშნული პიესის თარგმნას სწორედ ამ მიზეზებით ხსნის და იმასაც აღნიშნავს, რომ სცენაზე მისი დადგმა არ ჰქონდა განზრახული¹. აკაკი წერეთელმა „ხანის

¹ ახუნდოვის პიესის „*Визирь Ленкоранского Ханства*“ აკაკი წერეთლისეული თარგმანი საყურადღებოა მრავალმხრივ. ტექსტის ბევრი ადგილი აკაკის თავისებურად გადმოუტანია. პიესა თარგმნილია მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურული ენით და მასში არ გვხვდება ხელოვნურად დაძველებული სიტყვები და გამოთქმები.

მაგ. პიესის სათაური „*Визирь Ленкоранского Ханства*“ მას უთარგმნია როგორც „ხანის ვეზირი“ (Визирь Хана). პიესის ადგილისა და დროის მარკერი – ლენქორანი – აკაკის ამოულია როგორც პიესის სახელწოდებიდან, ისე – ძირითადი ტექსტიდან – ორიგინალში პირველი და მესამე მოქმედებების წინ ვკითხულობთ: „*Происходит пятьдесят лет назад, на берегу каспийского моря, в городе Ленкорань... Происходит во дворце Ленкоранского Хана, на берегу моря*“. მართალია, ამ ცვლილებით აკაკიმ თარგმანში შინაარსობრივ-ფაქტობრივი ინფორმაცია დაარღვია, მაგრამ ნაწარმოებში განვითარებული კონკრეტული პრობლემა განაზოგადა და მკითხველს უჩვენა, რომ ვეზირსა და ხანს ყველგან შეიძლება დაეძებნოს პროტოტიპები, ყველა დროსა თუ სივრცეში.

პიესის 21 მოქმედი პირიდან თარგმანში მხოლოდ 13 გვხვდება. აკაკის დაუცავს ანთროპონიმების ფონეტიკური ჟღერადობა. ამასთანავე, შეუნარჩუნებია პიესის ორიგინალისეული მოქმედებებად დაყოფის პრინციპი, თუმცა მოქმედებებში გამოუყვია სცენები და გამოსვლები. მაგ.:პირველი

ვეზირის“ თარგმნით გარკვეული წვლილი შეიტანა ამიერკავკასიის ორი მეზობელი ხალხის კულტურის დაახლოებაში.

ი. გრიშაშვილის აზრით, „ხანის ვეზირი“ დაწერილია ფათალის ჩვეული გონებამახვილობით. მასში ნათლად მოსჩანს აზერბაიჯანის წინადროინდელი ცხოვრება, რომელიც პირველად ამ დრამატულ ნაწარმოებში განსახიერდა“ [გრიშაშვილი 1952: 255].

შურადინ მამედლი აკაკის თარგმანის შესახებ წერს: „თითქმის მთლიანად გადმოუტანია ეროვნული კოლორიტი და აზერბაიჯანული ხალხური სალაპარაკო ენისათვის მოქნილი შესატყვისები შეუფარდებია. შენიშვნები ამ თარგმანის ხელნაწერში, რომელიც საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივშია დაცული (ფონდი 114, #1458) ადასტურებენ, რომ პოეტი დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ამ ნაწარმოების თარგმნას.

მირზა ფათალისა და აკაკი წერეთლის სახელები კიდევ ერთხელ გადაიკვეთა. 1887 წელს გაზეთი „ივერია“ (# 207, 7 ოქტ.) საზო-

მოქმედებაში ერთი სცენა და ექვსი გამოსვლაა; მეორეში – ერთი სცენა და სამი გამოსვლა; მესამე მოქმედება, ამ მხრივ, გამონაკლისს წარმოადგენს; მეოთხე მოქმედებაში – ერთი სცენა და ორი მოქმედება გვხვდება.

აკაკი თარგმანში მიმართავს წინადადებათა სხვადასხვა სახის გავრცობას. ასე მაგ.:

ორიგინალი: „*Визирь сидит в комнате первой жены, перед ним, скрестив руки на груди, стоит Хаджи-Салах*”

აკაკის თარგმანი: „ვეზირი ზის პიჩვედი ცოდის ოთახში, მუთაქაზე გადაწოდია და მის წინ მოწიწებით გუდხედაკხეფილი ჰაჯი დგას“.

აკაკი ზოგჯერ სიტუციურ გავრცობას მიმართავს. მაგ.: თარგმანში ვეზირი „მუთაქაზე გადაწოდია“, ჰაჯი „მონინებით გულხელდაკრეფილი დგას“.

ჰაჯის ნეიტრალური პასუხი – „*Да, Сударь*“, თარგმანში ოთხ ლექსიკურ ერთეულშია გაშლილი: „მართალი მოგიხსენებიათ, ჩემო ბატონო“. ამგვარი ტრანსფორმაცია უდავოდ შეესაბამება ტექსტის კონტექსტს და ვფიქრობთ, სტილისტური თვალსაზრისითაც გამართლებულია.

ორიგინალის ფრაზას – „*Приказывай, Сударь, Всей душой я готов исполнить твоё поручение*“ – აკაკი კითხვითი წინადადებით ცვლის – „*მიბძანე, შენი მჩიიმე, თქვენი ყუხმოჭიდი ყმა აჰ გახდავაჰ?*“ მართალია, თარგმანში ლექსიკური ეკვივალენტობა დარღვეულია, მაგრამ შენარჩუნებულია აზრობრივი გადაკვეთის ლოგიკური საზღვრები. ამასთანავე, შესიტყვება „ყურმოჭრილი ყმა“ ზუსტად გამოხატავს სოციალურ ფენეთა შორის არსებულ ურთიერთობას. აკაკის თარგმანიდან მსგავსი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლება.

მიუხედავად იმისა, რომ თარგმანში გვხვდება ქართული ენობრივი სინამდვილისთვის დამახასიათებელი ელემენტები და საგრძნობია ქართული ლიტერატურული ტრადიციისა და კულტურის გავლენა, აკაკის შეუნარჩუნებია ორიგინალის მახვილსიტყვაობა და ირონია.

გადოებას ამცნობდა, რომ „დრამატიულმა საზოგადოებამ რამდენიმე პიესა დაარიგა გადასათარგმნელად, მათ შორის „შირ-ალი“, სპარსულიდან გადმოღებული ახუნდოვის მიერ, გადასათარგმნის ბ-ნი აკაკი“.

შურადინ მამედლი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს: „ადასტურებენ, რომ ახუნდზადემ ეს პიესა თარგმნა სპარსულიდან რუსულ ენაზე ქართული თეატრალური საზოგადოების თხოვნით. ვასო ჩაჩანიძე თავისი მამის მოგონებების მიხედვით აღნიშნავს, რომ ეს პიესა ქართული დასის მიერ დაიდგა სცენაზე“ [ლენ-ქორანი... 1998: 3] სამწახაროდ, როგორც ა. წერეთელთან, ისე მირზა ფათალთან ამ პიესის ყოველგვარი კვალი გამქრალია.

აღსანიშნია ისიც, რომ აკაკი წერეთლის ბიბლიოთეკაში, სოფ. სხვიტორში, ინახება 1853 წელს თბილისში გამოცემული მირზა ფათალის თხზულებათა კრებული რუსულ ენაზე (ფათალი თავად თარგმნიდა საკუთარ თხზულებებს და ამდენად მათ თარგმანისათვის ორიგინალის მნიშვნელობა აქვთ).

ცნობილმა ქართველმა მწერალმა და თეატრის მოღვაწემ, შალვა დადიანმა, მირზა ფათალის „ძუნის თავგადასავალი“ („ჰაჯი-ყარა“) ქართულად თარგმნა და იგი ბაქოს ქართული თეატრის სცენაზე დადგა.

მირზა ფათალი ახუნდოვისათვის საქართველო მეორე სამშობლო იყო, აქ მოხდა მისი პიროვნული გამოცდილებისა და ცოდნის გაღრმავება, მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება, აქ ქმნიდა იგი თავის საუკეთესო ნაწარმოებებს და საბოლოოდ თბილისის მიწამ საკუთარი შვილივით მიიბარა, დედა-მინად ექცა აზერბაიჯანელი ერის წიაღში ნაშობ, სხვა რჯულისა და ეროვნების მწერალს, როგორც ეს არაერთხელ მომხდარა ქართულ სინამდვილეში (მისი მასწავლებელი მირზა შაფიც თბილისშია დაკრძალული). ისიც უნდა ითქვას, რომ როდესაც მწერალი გარდაიცვალა, ანტირელიგიური გამოსვლების გამო მუსულმანებმა იგი „გიუარად“, რჯულის მოღალატედ გამოაცხადეს, ამიტომ მის ცხედარს დიდხანს არ კრძალავდნენ. ბოლოს თბილისში ხარფუხის უბნის მახლობლად მდებარე მუსულმანთა გორხანაზე დაასაფლავეს. მის კუბოს არცერთი მუსულმანი არ მისდევდა.

აკაკი წერეთლის მიერ ქართულ ენაზე შესრულებული „ხანის ვეზირის“ თარგმანი მირზა ფათალი ახუნდოვის პიროვნების ერთ-

გვარი გაცოცხლება, მისთვის პატივის მიგება და მისი სახელის დამკვიდრების მცდელობაა ქართულ სინამდვილეში.

1911 წელს თბილისის ქართულ თეატრში აღინიშნა მირზა ფათალის დაბადების 100 წლისთავი და გაიმართა მისი პიესის „მოლა იბრაჰიმ-ხალილის“ და ახვერდოვის ერთმოქმედიანი პიესის – „მირზა ფათალი ახუნდოვი“, წარმოდგენა. 1934 წელს თბილისში დაიბეჭდა მირზა ფათალის „მოტყუებული ვარსკვლავები“ კრებულში – „თურქული მწერლობა“, ხოლო 1932 წელს ჟურნალში „დროშა“ (#5) გამოქვეყნდა ი. გრიშაშვილის მიერ ა. ბერჟეს რუსული პროზაული ტექსტიდან შესრულებული თარგმანი – „ელეგიური კასიდა“ (პუშკინის გარდაცვალებაზე), რომელიც 1938 წელს ცალკე წიგნად გამოიცა. მირზა ფათალის შემოქმედებას არაერთი ნაშრომი ეძღვნა ქართულ პერიოდულ გამოცემებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში. 1937 წელს თბილისში აღინიშნა მისი დაბადების 125 წლისთავი, ხოლო 1962 წელს – მისი დაბადების 150 წლისთავი. 1958 წელს მწრალის საფლავზე აღმართეს ძეგლი, როგორც ქართველი და აზერბაიჯანელი ხალხის მეგობრობის და კულტურული ურთიერთობის კიდევ ერთი გამოხატულება.

ლიტერატურა:

- ახუნდოვი:** ახუნდოვი მ., „ლენქორანის ხანის ვეზირის თავგადასავალი“ (რუსულ ენაზე), ინტერნეტრესურსი: <http://www.theatre-studio.ru/library/akhundov-mf/vizir.html>, წვდომის თარიღი: 01.10.20
- ბურჯანაძე 1992:** ბურჯანაძე ქ., XIX საუკუნის ქარული მხატვრული თარგმანის ისტორიის საკითხები. თბილისი, 1992.
- გრიშაშვილი 1952:** გრიშაშვილი ი., ლიტერატურული ნარკვევები, მირზა ფათალი ახუნდოვი და აკაკი წერეთელი, თბილისი, 1952.
- ივერია... 1898:** გაზეთი „ივერია“, 1898 წ., #23.
- ლენქორანი... 1998:** „ლენქორანის ხანის ვაზირი“: ქართულ სცენაზე, თბილისი, 1998.
- მემედლი 1998:** მემედლი შ., „ლენქორანის ხანის ვეზირი“ ქართულ ენაზე, თბილისი, 1998.
- ფაღავა 1966:** აზერბაიჯანული და ქართული კულტურული ურთიერთობისათვის, გამომც. ლიტერატურა და ხელოვნება, თბილისი, 1966.
- წერეთელი 1898:** წერეთელი აკ., გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1898, № 447.
- წერეთელი 1959:** წერეთელი აკ., თხზულებათა სრული კრებული, ტ.10, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1959.

**Nana Gonjilashvili
Ekaterine Navrozashvili**

On the History of Translation of Mirza Fatali Akhundzade's Play

S u m m a r y

Historical friendship between Georgia and Azerbaijan has centuries old history. Especially close relations between them were revealed in the 19th century when in the epoch of the Russian tsarist rule the administrative centre of the Transcaucasia was located in Tbilisi where the best representatives of intelligentsia with different national backgrounds gathered. To them belong Mirza Fatali Akhundzade (1812-1878) the founder of critical realism, democrat, enlightener and public man; creator of the first dramatic works in the Azerbaijani language and founder of the Azerbaijani theatre.

The comedies by Mirza Fatali (prior to their publication as a collection) appeared in Tbilisi on the pages of the official newspaper "Kavkaz" in 1853 (#7, 8, 9, 30, 31, 32). Here was also published his last play "The Barristers" (1856 #93, 94, 95, 96).

Akaki Tsereteli was the first among Georgian writers who paid attention to the Azerbaijani literature and translated into Georgian Mirza Fatali Akhundzade's famous play – *The Adventure of wazir Lankaran khanate* which was published in Akaki' journal – "Krebuli" (1898, #7, p.13-53).

The translation done by Akaki Tsereteli is interesting and important in many respects. In the translation we can find the elements characteristic to Georgian reality, the influence of Georgian literary tradition and culture in spite of the fact that Akaki preserved the wit, irony and courage of the original.